Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

UDK 811.163.6'377.43
Jasna Honzak Jahić
Filozofska fakulteta v Ljubljani
Filozofska fakulteta v Pragi

MARKO POHLIN IN VÁCLAV ROSA[1]

Vzor Marku Pohlinu je med drugimi tudi ustvarjalec češkega baroka, pesnik, slovničar in slovaropisec, Václav Jan Rosa. Namen pričujočega besedila je prikazati Rosove vplive na Pohlinov (kulturotvorni, posledično narodotvorni) besedilni program in vzroke zanje. – Ker sta oba, Rosa in Pohlin, tudi tvorca strokovnega izrazja, so podane povezovalne in razločevalne lastnosti le-tega.

Marko Pohlin's role model was, among other people, an artist of the Czech Baroque, the poet, grammarian, and lexicographer, Václav Jan Rosa. The purpose of this article is to show Rosa's influence on Pohlin's (culture-formative, and, by extension, nation-formative) textual program and its causes. Since both Rosa and Pohlin were also creators of technical terminology, the uniting and distinctive features of it are presented as well.

Ključne besede: slovensko-češki kulturni stiki, polifunkcijski besedilni program, strokovno izrazje, ustvarjalni delež tvorcev

Key words: Slovene-Czech cultural contacts, multi-functional textual program, technical terminology, authors' creative contribution

0 Matija Čop je v svoj bio- in bibliografski oris slovenske književnosti, napisan leta 1831 za Šafaříkovo drugo, razširjeno izdajo *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1864) uvedel pojem »tretje obdobje« slovenske lite-

[1] Članek je predelan in dopolnjen del tretjega poglavja disertacije *Slovensko strokovno izrazje v 19. stoletju (S poudarkom na čeških vplivih)*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1999, mentorica red. prof. dr. Ada Vidovič Muha.

[2] Slovenska verskonamembna besedila v času katoliške obnove in baroka so jezuitska in kapucinska pridiga, duhovna lirika, nov prozni žanr – prevedena in izvirna meditativna proza ter nova književna zvrst – duhovna dramatika. Nastajala so tudi strokovna besedila. Med ta spadajo prva pratika, npr. *Nova kranjska pratika na lejtu MDCXXVI*, 1725, ki je sicer vsebinsko skromna, njeno potrebnost in priljubljenost pa kaže velika naklada – tudi do 30 000 izvodov (Rupel 1956: 313), prvi strokovni priročniki, kot so poljudne zdravilske knjige (A. Goličnika *Arcniške bukve*, 1759), poučna besedila, npr. vaje v računstvu, abecednik, ki so bili dodani prevodom (*Tobijeve bukve*, 1733, *Zvesti tovariš*, 1742 M. Paglavca). Izobraženim, znalcem latinščine in nemščine, so bila namenjena tujejezična domovinoznanska dela polihistorjev empiristov Ž. Popoviča, J. L. Schönlebna, J. V. Valvasorja, znanstveno, umetnostno in kulturološko delo članov baročnih učenih in umetnostnih družb (zlasti prve, akademije operosorum) ter slovaropisje kot rezultat s prenovitveno katoliško akcijo aktualizirane vloge slovenskega jezika v bogoslužju in potreb šolskega pouka, npr. izgubljeni *Dictionarium latino-carniolicum* M. Kastelca, ok. l. 1680, več rokopisnih slovarjev, med njimi trije prepisi Kastelčevega (najpopolnejši Kastelec-Vorenčev slovar, 1703–1710), takrat najobsežnejši (glede številčnosti slovenskih gesel) Hipolitov trijezični dvodelni slovar, 1711–1712. Prim. J. Stabej (1997: 563–575).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

rature. Po Čopu je značilnost tega obdobja (a) upoštevanje kulturnih potreb preprostih in izobraženih, saj so se med etnocentričnimi, tj. slovensko pisanimi besedili, v večji meri kot v predhodnem, Hrenovem,[2] bolj množila (poljudno)strokovna besedila, tudi »celo nekaj beletrističnega za bolj izobražene« (Čop, v: Slodnjak 1986: 61), in (b) potreba po kultiviranju slovenskega knjižnega jezika; izražena je bila v večji skrbi za knjižnojezikovno teorijo in prakso, saj so »slovniški spisi /.../ v primerjavi z drugimi slovstvenimi sadovi celo prepogosti« (Čop, v: Slodnjak: prav tam). Pobudnik in prvi tvorec novega je v Čopovi oceni Marko Pohlin. Čop s svojo opredelitvijo značilnosti tretjega obdobja v Pohlinovem delu izpostavlja dvoje, besedila, ki upoštevajo receptivne zmožnosti in potrebe socialno, izobrazbeno, tudi jezikovno različnih naslovnikov, in slovnico (Kraynska grammatika, 1768). Pohlinovo kodifikacijsko delo je Čopu pobudno zaradi avtorjeve eksplicitne zahteve po kultiviranem knjižnem jeziku, torej kot besedilo, ki aktivne posege v teorijo in prakso slovenskega knjižnega jezika pojmuje kot nujne in jih zato aktualizira, ne pa tudi kot besedilo, ki zastavljeno nalogo dejansko uresničuje.[3]

1 Čopova ocena, da je nastajanje funkcijskozvrstno členjenih besedil za socialno in izobrazbeno različne naslovnike slovenskega kulturnega prostora druge polovice 18. in začetka 19. stol. proces, v katerem kultiviran in fukcijskozvrstno členjen knjižni jezik razvija in oblikuje slovensko kulturo in literaturo, se v slovenski literarni zgodovini ohranja (prim. Ivan Prijatelj 1935 (1920/21), France Kidrič 1930, 1929–1938, 1935–1955, Jože Koruza 1975/76, 1985 (1991), Jože Pogačnik 1968, 1995). Osnovno razliko v interpretaciji »sprememb jezikovnokulturne prakse na Slovenskem, pritegnitve novih posvetnih pisemstvenih kulturnih panog /.../ in regeneracije slovenskega knjižnega jezika« (Kidrič 1930: 42) naj konkretizira primerjava ocen prvih sodobnejših raziskovalcev, Prijatelja in Kidriča. France Kidrič je v *preporodu* (v sodobni rabi izrazno skrajšano v *prerod*),[4] v katerem je primerjano s predhodno dobo naglašal intenziven prestop besedil iz verske namembnosti v laično ter pridobivanje širšega funkcijskega obsega knjižnega jezika, videl prevsem nove možnosti za knjižno slovenščino, priložnost za njeno (večjo) emancipacijo v javnosti;[5] v sam začetek izpostavljenih nalog je postavil Marka Pohlina. Za Ivana Prijatelja pa je prerodno gibanje v prvi vrsti narodnoprebudno gibanje, zato je vloga dejanj (družbenih, kulturnih, jezikoslovnih, literarnih) v času preroda ocenjevana

[3] Čopovo sklicevanje na Kopitarjevo oceno Pohlinove slovnice, objavljeno v slovnici *Grammatik der slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, 1808, dejansko ne pomeni drugega kot Čopovo soglašanje s Kopitarjevo oceno, tisto, ki jo je upošteval v prvi izdaji svoje *Geschichte* (1826: 284) tudi P. J. Šafařík. – Kot je znano, je bil J. Kopitar najbolj kritičen do Pohlinove prenove črkopisa, do avtorjevega neupoštevanja knjižnojezikovne tradicije in do njegovega izbora jezika za slovnični opis. Več v: J. Toporišič (1983: 95–128).

[4] Novo poimenovanje Čopovega tretjega obdobja je uvedel I. Prijatelj, najprej (1902) nemško (Wiedergeburt), kasneje (1920/21) slovensko. Prim. J. Koruza (1975/76, 1991: 218).

[5] Kidričeva ocena o javni veljavi slovenščine v predprerodnem času temelji na v 30. letih dostopnih podatkih. Jeziki, ki so bili v rabi v slovenskem etničnem prostoru, so gotovo označevali socialno pripadnost njihovih uporabnikov, vendar novejše kulturološke in jezikoslovne ugotovitve (J. Höfler 1973, P. Merku 1980, J. Dular 1989) to tezo do določene mere rahljajo. Navedbe, da je bila v ozadju uradne, državne nemščine v vsakdanji ustni praksi deželna slovenščina, govorijo za obsežnejšo družbeno razširjenost govorjene kulturne slovenščine na Slovenskem še pred nastopom preroda.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

z mero njihove narodotvornosti (1935: 34–35).[6] V tej luči končni cilj preporodnega gibanja ni družbena uveljavitev slovenskega jezika, ampak pomarčna politična prebuja, katere optimalni dosežek je program Zedinjene Slovenije s tremi zahtevami: po združitvi *v eno kraljestvo z imenom Slovenija* (dunajski Slovenci, člani društva Slovenija 20. 4. 1848), po samoodločanju v državnopravnih sistemih in po uvedbi slovenščine *v šole in pisarnice*, kar bo predrugačilo družbeni položaj slovenskega jezika. Periodizacijski začetek preroda je pomaknjen v 80. leta: nastopi avstrijski državni absolutizem, ki ga pooseblja vladar Jožef II., in z njim razsvetljenske družbene in gospodarske reforme (1781), posledično se krepi moč nemškega centralizma. Med kulturnimi dejanji v slovenskem prostoru sta idejni uvod v *slovensko narodno renesanso* (Prijatelj 1935: 1) pesem Valentina Vodnika *Sadovolne Krajnz*[7] iz pesniškega zbornika *Pisanice od lepeh umetnost* in začetek delovanja Kumerdejeve učene družbe. Vodnikova pesem kot glasnik aktivnega razmerja ljudi do lastne kulture, pri (drugi) akademiji operosorum pa Prijatelj ne postavi v ospredje aktualiziranja potreb po temeljnih normativnih jezikoslovnih besedilih in priprave slovenskega knjižnega jezika, ampak manifest *ratia* – vero v moč razuma in v vladarske razsvetljenske reforme, s katerimi je A. Linhart uradno uvedel združbo učenjakov v slovenski prostor. M. Pohlin kljub svoji obsežni knjižni produkciji – »sam več kot v dveh stoletjih pred njim« (Prijatelj 1935: 34) – in prerodni domovinski ljubezni ni uvrščen v uvod preroda, ker s *Pisanicami*, delom baročnega klasicizma jezuitske šole, končuje predhodno literarnozgodovinsko obdobje.

2 Marko Pohlin (1735–1801) se uvršča med kulturnike, ki so v slovenskem prostoru množili namembno in funkcijskozvrstno različna slovenska besedila, cerkvena (J. Svetokriški, Rogerij, Basar), šolska in splošnoizobraževalna (največ M. Paglavec (*Zvesti tovariš*, 1742; *Thomasa Kempenzarja bukve*, 1745; *Sveta vojska*, 1747; *Tobijove bukve*, 1733), prva prozna besedila, ki vsebujejo že zgodbo (M. Radeskini, *Spokorjenje ene imenitne grešnice*, 1769), sestavljali slovarje (M. Kastelec, G. Vorenc, Hipolit Novomeški, A. Apostel), dvakrat ponatisnili Bohoričevo slovnico (Hipolit Novomeški, 1715, koroški jezuiti v nemškem prevodu, 1758).[8] Pripadnost Pohlina k redu diskalceatov je bila dodatna spodbuda za njegovo knjižnojezikovno delovanje, saj je spošnoizobraževalna in šolska knjižna produkcija bosonogih avguštincev odlično uresničevala terezijanske in jožefinske reforme na področju šolstva in napredka splošne šolske izobrazbe (Pogačnik 1968: 169–233, 1995: 31–33).

[6] Gl. I. Prijatelj (1935: 32–35). Vlogo kulture kot soustvarjalke narodne prebuje naglašajo tudi oznake preroda drugih, npr. J. Koruze (1975/76, 1991: 218) (»pravzaprav na območje kulture omejen/a/ predstopnja političnega formiranja slovenskega naroda«), J. Pogačnika (1995: 51) (»se je slovenski zgodovinski subjekt zavestno konstituiral kot projekt, ki ga je treba doseči«). Po marcu 1848, v času politične prebuje Slovencev, je avtonomna slovenska kultura z angažiranjem pri slovenskem narodnem osamosvajanju in emancipaciji, pridobila novo nalogo – postala je argument in reprezentant slovenstva v narodno-kulturnem razmerju do nemštva (Juvan 2000: 133–134).

[7] V Vodnikovi pesniški zbirki *Pesme za pokušino* (1806) nosi naslov Zadovolni Krajnc.

[8] Prim. tudi besedila iz op. 2.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

3 Bivanje v samostanih v Maria Brunnu (1754–1755) in na Dunaju (1755–1763) ter stiki s češkimi diskalceati so pripeljali Pohlina do spoznanja o različnosti javnega položaja češčine in slovenščine: češčino so poučevali na univerzitetni ravni, saj je bila ustanovljena stolica za češki jezik na dunajski inženirski in vojaški akademiji (1752, 1754), malo kasneje tudi na dunajski univerzi (1774). Pri poučevanju so uporabljali slovnico V. J. Rose *Čechořečnost seu Grammatica Linguae Bohemica* (1672; dalje *Čechořečnost*), pouk češčine pa je spodbudil tudi nastajanje novih učbenikov; tako je J. V. Pohl napisal svoj priročnik *Grammatika linguae Bohemicae, oder Die Bömische Sprachkunst* (1756, 1764, 1773, 1783).

3.1 Da je primerjava javnega položaja dveh slovanskih jezikov v avstrijsko-ogrski monarhiji vplivala na Pohlinovo delovno usmeritev in program, lepo kaže vsebinski obseg njegove začetne knjižne produkcije. Njegov aktualni kulturni, jezikoslovni in literarni program upošteva receptivno, socialno, kulturno in jezikovno različne naslovnike, saj začenja z dvojimi besedili.[9] Slovensko pisana šolska in splošnoizobraževalna besedila (1765, 1768) s svojo obvestilno vlogo dvigajo raven izobrazbe na Slovenskem, druga, tujejezična (*Kraynska grammatika,* 1768) pa hkrati z namero naučiti naslovnike kultivirane knjižne slovenščine, slovenščino tudi javno uveljaviti: mladi izobraženci naj bi zapustili tujejezični krog, se vključili v slovensko kulturno življenje in razširili slovensko kulturno elito, omejeno na ozek krog izobražencev, predvsem iz duhovniških vrst. Tako načrtovan Pohlinov delovni program je bil gotovo v pomoč pri prevrednotenju javnega položaja slovenskega knjižnega jezika in priprava na njegovo družbeno emancipacijo, nikakor pa ni mogel odpraviti socialno hierarhične slovensko-nemške dvojezičnosti. Samo spremenjene družbene razmere, prinesla jih je marčna revolucija 1848, so lahko predrugačile javni položaj slovenskega knjižnega jezika ter vplivale na do tedaj veljavno razmerje deželna slovenščina – državna nemščina in jezikovno prakso.[10] Tudi uvod[11] v *Kraynsko grammatiko /.../ oder die Kunst die crainerische Sprache regelrichtig zu reden und zu schreiben* (1768), po kronološkem redu drugo Pohlinovo delo,

[9] Pohlin je prerodno delo začel s splošnoizobraževalnimi besedili in besedili, namenjenimi šolskemu pouku (*Abecedika*, 1765) in učiteljem (prevod Komenskega *Te odprte ali odklenene duri seu Janua linguae carniolicae*, rokopis 1768), nemško pisano *Kraynsko grammatiko* (1768), ki naj poskrbi za (večjo) kultiviranost slovenskega knjižnega jezika, pa je namenil mladim izobražencem, veščim nemščine.

[10] V novih razmerah, s spremembo svojega družbenega položaja, je slovenščina na načelni ravni pridobila vsa funkcijska področja, šolstvo, znanost, stroke, urade, publicistiko, politiko (deželni zbor), družabno življenje v čitalnicah in meščanskem salonu, v kolikšni meri pa je bila pripravljena na nove naloge, priča tedanja publicistika, npr. sestavki z naslovom Kako in koliko bi bil slovenski jezik precej v šole in kanclije vpeljan (Bleiweisove *Novice*, 1848, 98, 107, 114, 118, 133). Prim. J. Honzak Jahić (1999: 218–220).

[11] Prim. M. Pohlin, Uvod v Kraynsko grammatiko, Laybach: 1768, 3–16.

[12] Ocenjevalec Pohlinovih slovarjev A. Breznik ugotavlja, da je Pohlin kot slovaropisec odlično izpolnil zadano nalogo. Njegov trijezični slovar je »osrednja knjiga, ki sega v vse slovenske slovarje, ki so bili pred njim, in v vse, ki so bili za njim« (1926: 143). Poleg predhodnih slovenskih slovarjev, razen Alasijevega, je Pohlin upošteval tudi druge, slovanske, iz Belostenčevega je jemal kajkavske izraze; virov za češke izraze pa je bilo po ugotovitvi V. Buriana (1929–1930: 449–482) več, in sicer dela Adama z Veleslavina (1586, 1598), V. J. Rose (1672) in J. V. Pohla (1764).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

vsebuje knjižni program. V njem je Pohlin načrtoval več funkcijskozvrstno različnih besedil, ki jim je tudi eksplicitno določil naloge. Strokovna, jezikoslovna naj bi evidentirala slovensko besedišče. Zastavljeno leksikološko nalogo je kasneje Pohlin uspešno[12] opravil s slovarjema *Tu malu besediše treh jezikov*, 1781, in *Glassarium slavicum*, 1792. Kultiviranost žive sočasne knjižne slovenščine naj bi demonstriral nov prevod svetega pisma. Pohlin je načrtovano delno uresničil, prevedel pentatevh, ki pa je ostal v rokopisu, tako je nov celotni prevod uspel šele J. Japlju in njegovim prevajalcem. Polifunkcionalnost besedilnega programa je uresničevala tudi umetnostna zvrst: slovnici je dodano poglavje o verzifikaciji *Spevorečnost* in v njem pesniški zgledi, ki sta jih napisala Pohlin in prijatelj, kasneje urednik in najplodnejši sodelavec *Pisanic*, Feliks A. Dev.[13]

4 Pohlinov izbor besedil je bil prekriven z deli, ki jih je napisal pesnik, slovničar in slovarnik iz obdobja češkega baroka Václav Jan Rosa: najprej je napisal alegorično pesem *Discursus Lipirona*, 1651, potem slovnico *Čechořečnost*, 1672, slovnici dodal poglavje o poetiki in metriki ter sestavil trijezični slovar *Thesaurus linguae bohemica* (ostal v rokopisu).

Rosovi besedilni zgledi so za Pohlina aktualni, ker (a) uresničujejo recepcijsko in funkcijskozvrstno poln kulturni besedilni program in ga pripravljajo na njegovo mobilizatorsko nalogo v kulturnem prostoru, (b) razvijajo in kultivirajo knjižni jezik. Osnovno gibalo nalog, ki sta si jih zadala oba ustvarjalca, Rosa v baroku in Pohlin v prerodu, ima skupno idejno podlago – verovanje v veljavnost lastnega jezika; ta je (a) enakovreden klasičnim, tj. svetopisemskim jezikom, (b) član močne slovanske skupnosti, povezane na podlagi genetične sorodnosti jezikov – *narečja istega plemena* – in zemljepisne razširjenosti njihovih nosilcev, (c) v svoji strukturi (glasovni, oblikoslovni) razvit, zato poseben, drugačen od drugih jezikov; pri Pohlinu gre tudi za zavest o jeziku kot izrazilu etnične skupnosti.[14] Tako pojmovan jezik je lahko tudi izraz strokovnega, tj. jezikoslovnega in stilističnega pojmovnega sveta, poimenovanega sicer z jeziki, ki so imeli višjo družbeno veljavo, latinskim in tudi nemškim.

4.1 Václav Jan Rosa (rojen 1630–1631 v Zdicah pri Berounu, umrl 1689 v Pragi), predstavnik druge, tj. Balbinove generacije češkega baroka, je živel v času tridesetletne vojne in protireformacije. Oče Petr, svobodnjak, po poklicu mestni pek, kot sposoben in pismen mož pa tudi namestnik zdiškega župana in cerkovnik tamkajšnje farne cerkve, in mati Marketa, sta nadarjenega sina Václava kljub slabim gmotnim razmeram in številnim otrokom šolala: elementarno šolsko znanje si je pridobil bodisi v rodnih Zdicah bodisi v berounski farni šoli,[15] končal v dveh letih (1649–1651) triletni študij filozofije na praški

[13] V *Kraynski grammatiki* natisnjena prevoda Vergila in Ovida sta Devovo delo. Prim. J. Koruza (1986, 1991: 257).

[14] Navedene prvine zasledimo tudi v uvodu v Bohoričevo slovnico iz 1584. leta (Vidovič Muha 1998: 79–81).

[15] V. Petráčková, ki je največ raziskovala Rosov življenjepis (1987: 131–141), ugotavlja, da neobstajanje dokumentov, zdiške kronike in matric, za čas 1600–1700 onemogoča natančeno prikaz Rosove biografije (n. d.: 131).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

univerzi, se vpisal na pravo (1653) in študij ob pisarniškem delu v zasebnih advokatskih pisarnah prav tako hitro končal (1655). Dejstvo, da se je še kot študent poročil, je sposobnega in ambicioznega Roso še bolj sililo v poklicno in materialno osamosvojitev. Na prelomu 1656–1657 let si je že pridobil dovoljenje za zasebno sodno prakso in bil istega leta imenovan za advokata. V poklicu je bil uspešen, njegovi klienti, praški obrtniki, bogati meščani, uradniki, samostani in plemstvo, so cenili njegovo znanje in delavnost. Rosov družbeni in gmotni položaj je še izboljšalo dodatno, dobro plačano mesto visokega sodnega uradnika ter povišanje v plemiški stan (1667). Dobre razmere so omogočile natis dolgo let nastajajočega dela – Rosove slovnice *Čechořečnost* (1672), ki je tudi avtorjevo edino natisnjeno delo. Četudi se na prvi pogled zdi, da med jezikoslovnim delom in advokatsko oz. sodno prakso ni prave zveze, temu dejansko ni tako. Rosa je namreč spadal med aktivne nosilce češčine, saj je za uradovalni jezik svojega pravniškega dela izbral in dosledno uporabljal češčino. Češčina je bila tudi jezik (ohranjene) Rosove poklicne in zasebne pisne korespondence (Petráčková 1987: 140–141) ter, glede na navedena dejstva, tudi vsakdanje govorne komunikacije.[16]

Poleg svojega pravniškega poklicnega dela, se je Rosa že od študentskih let posvečal lastni tvorbi: pesništvu, slovaropisju in slovničarstvu, česar češka literarna in jezikoslovna zgodovina ne ocenjujeta enotno. Prvo delo, pesniški cikel 21 pesmi *Discursus Lipirona*, ki ga je mladi pesnik napisal, lepopisno prepisal in posvetil bodoči ženi (1651), je bilo ocenjeno bolj kot dokument časa, manj pa kot literarno besedilo. Po sodbi F. X. Šalde je bil Rosa *marinistični baročni stihopisec*, katerega pesmi so *malo vredne* (Tyl 1989: 213). Drugo pesniško delo, *Pastirski pogovori o Gospodovem rojstvu*, dodano Rosovi slovnici (1672), je *najbolj poetična pesem celotnega obdobja* (Jakubec 1929: 880) oz. pesnitev, ki pomeni (poleg pesništva Komenskega) *največji dosežek češke humanistične poezije /.../ ki ga aktualizira leksika s številnimi metaforami, ki simbolizirajo religiozne predstave in pojme, tvarna podoba pesmi s ponovitvami istih glasov, in bogatost rim* (Havránek 1936: 74). Rokopisni slovar *Thesaurus linguae Bohemicae* je najvišja avtoriteta J. Dobrovský sicer ocenil pozitivno, vendar bolj kot delo, ki ohranja del uničenega slovarja Komenskega, kot pa kot samostojno leksikografsko besedilo. V sodobnosti je Rosov slovar rehabilitiran; raziskovalka V. Petráčková (1985) je naglasila osnovni piščev namen: etimološko in semantično prikazati lekseme in opozoriti na posebnosti češčine glede na druge jezike (latinščino, nemščino); češčino pokazati kot poseben, samostojen leksikalni oz. jezikovni sistem, ki je sposoben konkurirati drugim jezikom in se uveljaviti v širši rabi. Pojasnilo avtorjevega namena je sociolingvistično: češčina Rosovega časa, časa protireformacije, je funkcijsko omejena: (a) ker ni bila uporabljana v vseh družbenih slojih, torej ni imela splošne sporazumevalne vloge; (b) kot jezika znanosti sta bila v ospredju latinščina in nemščina, češčina tudi ni edini uradovalni jezik (Havránek 1936, Stich 1991, 1995; Starý 1995). O Rosovi slovnici *Čechořečnost* (1672) se je po eni strani sodilo, da ohranja jezikovno normo *Kraljevske*

[16] Rosi je že poklic omogočal razvejane družabne stike, v prijateljskih odnosih pa je bil s tedaj najvidnejšimi predstavniki češke kulture, tako s slikarjem K. Škretom, s kulturniki jezuiti B. A. Balbinom, M. V. Šteyerjem, J. Konstancem, z zgodovinarjem J. Tannerjem in drugimi (Petráčková 1987: 140).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

biblije (akademijska Zgodovina češke literature, 1987), po drugi, da prekinja humanistično češčino pod vplivom nemškega purizma in neologizma (J. Vlček 1960). Razlike v vrednotenju izvirajo iz dejstva, da slovnica ni bila ocenjevana kot avtonomno delo, ampak v luči interpretacij celotnega češkega baroka. Toda ne glede na ocene *Čechořečnosti* velja, da gre za jezikoslovno delo, ki ni izginilo brez sledov, saj je v 18. stol. vplivala na več čeških slovničarjev.[17] Da je Václav Rosa vplival tudi na slovensko slovničarstvo, je v slavistiki opozoril že Vatroslav Jagić (*/Pohlinova/ točka zrenija napominaet Vaclava Rosu*) (1910: 56). Kasneje so na Pohlinove češke zveze največ opozarjali slovenski literarni zgodovinarji.[18]

5 V Pohlinovem uvodu v *Kraynsko grammatiko* (1768, 1783) so za začetek slovenskega preroda aktualne še druge miselne plasti. V prvi vrsti se nanašajo na Pohlinovo razmerje do slovenskega jezika in vrednotenje njegovih strukturnih lastnosti ter motive za tvorbo slovenskega jezikoslovnega in stilističnega strokovnega izrazja.

5.1 Razmerje do slovenskega jezika. Humanistično vrednotenje jezikov – konkretizirajmo ga s stališčem diplomata Ž. Herbersteina, 1549: *vsak jezik je časten in pošten* – je Pohlin lahko pridobil iz Hipolitove izdaje Bororičeve slovnice, pa tudi iz spisov učenjaka enciklopedista Žige Popoviča, ki je, kot je znano, vplival na Pohlinovo (leksikografsko) delo.[19]

Adam Bohorič (1584, 1715) je svoje naslovnike, mlade izobražence, vešče latinščine, spodbujal k učenju slovenščine in njenemu posredovanju neukim, Trubarjevim *mladim in preprostim*, z vrlinami: visoka starost, slavna preteklost (etimološka povezanost etnika *Slovan* z leksemom *slava* ´gloria´), številčnost nosilcev in zemljepisna razprostranjenost rabe; vse postavljeno v zgodovinske, kulturne in jezikovne okoliščine Slovanov. Za humanista Bohoriča je samo slovenščina naštetih lastnosti vredna primerjanja s posredovalko *studia humanitatis*, latinščino (gl. op. 14). Prav tako je tudi Pohlin že v prvem odstavku uvoda v slovnico s prvinami apologije slovanstvu (slavna preteklost, pomen) nameraval zavreči predsodke nemško govorečih izobražencev o neprimernosti slovenščine, jih spodbuditi k učenju in k njeni razširjenejši splošni rabi.

---

[17] Da je bila Rosova slovnica znana in vplivna v češkem slovničarstvu dokazuje upoštevanje Rosovega gradiva v kodifikacijskih priročnikih 18. stoletja piscev J. Doležala (1746), J. V. Pohla (1756) in M. Šimka (1783).

[18] Prim. I. Grafenauer (1909–11), F. Ilešič (1922), F. Kidrič (1929–38), A. Slodnjak (1968), J. Pogačnik (1995), jezikoslovno je problematika prikazana v: M. Orožen (1970/71), J. Honzak Jahić (1999, 2001)

[19] V svojem objavljenem spisu *Untersuchungen vom Meere*, 1750, je Ž. Popovič iz bohoričevske apologije slovenščine (tako kot Pohlin v uvodu v svojo slovnico) izpostavil razširjenost in slavno preteklost slovenskega v okviru širšega, močnejšega, veljavnejšega slovanskega, in eksplicitno nasprotoval izvajanju etnika Slovan iz sclavus. – Gradivsko pa je Ž. Popovič vplival na Pohlinovo slovaropisje. A. Breznik je v raziskavi (1927: 91–99) ugotovil, da je Pohlin v svojem etimološkem slovarju *Glossarium slavicum*, 1792 uporabil vse Popovičevo gradivo iz rokopisnega slovarja iz zapuščine Specimen vocabularii vindocarniolici in iz objavljenega polihistorskega dela Untersuchungen von Meer, 1750.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

Apologijo domačega jezika je kot sredstvo obrambne strategije uporabil tudi Václav Rosa v uvodu[20] v *Čechořečnost*. Veljavnost češčine je branil in potrjeval (sicer nikjer eksplicitno proti komu oz. proti kateremu jeziku) z dvojimi argumenti, splošnimi, slovanskimi, in posebnimi, lastni češčini. Prvi, splošni so slavna preteklost – jezik Slovanov *´slavnih, Gloriosorum´* –, pomen – poimenovanje slovanščina izvajano iz slava *´gloria´* –, zemljepisna razširjenost jezika – *stotine milj na sever in na vzhod* –, razširjenost rabe – celo na turškem dvoru. Dejstvo, da se je v letu izida *Čechořečnosti* tudi Rosov prijatelj, zgodovinar Bohuslav Balbin (1621–1688) v svoji *Obrambi jezika slovanskega, posebej češkega*, ki se je rokopisno širila v zasebnem krogu avtorjevih prijateljev, izdana pa je bila šele dobrih sto let kasneje (1775, F. M. Pelcl), zavzemal za simbolno pomembnost in javno veljavo češčine v razmerju do nemščine,[21] priča, da je bila v intelektualnem krogu duhovščine in (redkejšega) laičnega izobraženstva, med katere se uvršča pravnik Rosa, živa zavest o lastnem jeziku. Vprašanje avtorstva obrambne strategije v krogu čeških baročnih ustvarjalcev relativizirajo po eni strani norme klasične retorično-poetične tradicije, ki avtorstvo v baroku potiskajo v ozadje mojstrstva prostega razpolaganja tako z izraznimi sredstvi kot s tematikami (Juvan 2000: 116), po drugi strani pa dejstvo, da je obramba češčine stalnica, razvidna skozi ves njen razvoj (Pražák 1946). Če primerjamo razmerje narodnih humanistov do latinščine v času češke reformacije[22] z obrambo češčine kasnejših braniteljev, opazimo, da v zagovoru češčine ni bistvenih razlik. Slovanstvo, določeno z jezikovno sorodnostjo in zemljepisno razširjenostjo, so kot argumente veljavnosti češčine naglašali baročni pisci (V. Rosa, B. Balbin, T. Pešín) – gre za motive baročnega slavizma (Brťan 1939), njegovi nosilci so imenovani tudi *vlastenci* humanizma (zlasti Matouš Benešovský, *Grammatica Bohemica, Gramatika česká*, 1577).[23]

[20] Uvod v Rosovo slovnico razviden iz prevoda, v: A. Koupil (1996: 101–161).

[21] Tudi argumenti Balbinove obrambe so bili dveh vrst, kar je že eksplicitno v naslovu besedila, slovanski (starost, slavna preteklost, zgodovinska razširjenost) in češki (je bogata z glasovi in oblikami, izrazno enakovredna latinščini). Prim. J. Jakubec (1929: 892–893).

[22] Najvidnejši branilci češine iz časa humanizma so bili pravnik Viktorin Kornel iz Všehrda (1460–1520), slovničar in prevajalec svetega pisma Jan Blahoslav (1523–1589) in slovaropisec Daniel Adam iz Veleslavina (1546–1599); češka literarna zgodovina jih imenuje narodni humanisti.

[23] Če je slovanstvo pred prerodom pojmovano kot skupnost, ki jo povezuje jezik in zemljepisna razširjenost, je v začetku češkega preroda pojmovano kot »širši narod«, kar je realna možnost. Težava tega velikega slovanskega naroda je samo njena neenotnost in nesložnost, kar povzročajo jeziki posameznih etničnih skupnosti, in uvrščenosti Slovanov v različne države (stališče J. Kollárja). Zavest druge, tj. jungmannovske prerodne generacije o jeziku kot osnovnemu atributu naroda, postane temeljna prepreka za uresničitev koncepta slovanske narodne skupnosti; jezik kot osnova narodne identitete povzroči, da »širši narod« kot realna možnost ni več mogoč. Ostro prekinja s konceptom slovanstva kot velikega, skupnega naroda K. Havlíček (Slovan a Čech, 1864, Pražské noviny) s stališčem, da je vera v nastanek enega samega slovanskega naroda, »v takšnem smislu enega naroda, kot so Francozi« smešna in to prav tako, kot bi bil zanj smešen *indoevropski patriotizem*. »Slovani /.../ niso en narod /.../, saj nas, Čehe, sicer po številu in velikosti v primerjavi z Rusi, Poljaki majhen narod, pametni in izobraženi bolj cenijo«. Prim. V. Macura (1995: 156–157, 166–167).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

5.2 Posebne lastnosti jezikov

5.2.1 Vrednote, ki jih je Rosa izpostavil kot značilnost češčine, so tipološko trojne narave. Prve zadevajo nastanek jezikov (in češčine). Rosa vprašanje geneze jezikov rešuje univerzalistično, zanj je češčina »*naravni*« jezik, nastal na podlagi naravnih glasov, deloma pa izpeljan iz hebrejščine; le-ta je pojmovana kot zgled, saj je *lingua paradisiaca*.[24] Druga vrsta posebnosti so strukturne lastnosti češčine. Svoj *čar in mik* dosega na več načinov: (a) z mističnim pomenom besed, ki je skrit v besedah,[25] (b) s sposobnostjo pregibanja, ki jo češčini po Rosi omogočajo oblikospreminjevalni in - tvorni vzorci, (c) z bogastvom besedotvornih sredstev, obrazilnih morfemov,[26] (č) z razvito glasovno izrazno podobo besed, ki je didaktična pomoč pri osvojitvi drugih jezikov. Tretja vrednost češčine je dejstvo, dokazano tudi v slovnici, da je tudi jezik klasičnega pesništva.[27]

5.2.2 V Pohlinovem razmerju do slovenščine izpostavljamo. Prvič, Pohlinovo zavest, da je jezik izraz določene etnične skupnosti. Slednje je eksplicitno že v uvodni vzklični povedi *Ne sramujmo se svojega jezika!* (op. 11 n. d.: 11). Drugič, Pohlinovo vedenje, da je slovenski jezik za njegove nosilce prepoznaven, saj ga pojmuje kot jezik s trdno in lastno strukturo – *dobro utemeljen jezik* (op. 11. n. d.: 12). Tretjič, da pisec pri navajanju lastnosti naglaša tiste, ki naj podprejo avtorjevo namero – napisati novo slovnico slovenskega jezika. Ta naj normira *boljši, pravilnejši* jezik (op. 11 n. d.: 15) in predrugači sedanjo jezikovno prakso; neizobraženi, nekultivirani uporabniki govorijo namreč tako, *kot se komu zahoče* (op. 11 n. d.: 15). Za predmet opisa je bil izbran živi naravni jezik izobraženih meščanov v deželnem središču s socialnozvrstno podstavo v osrednjem narečju. Pohlinova izbira enega samega, centralnega narečja za osnovo knjižnemu jeziku v takratnem jezikoslovju ni bila osamljen pojav; pozna jo nemško (J. Ch. Gottsched, 1757) in češko (J. V. Pohl 1756, 1764) slovničarstvo.[28]

---

[24] Rosa razvidno ne nadaljuje dileme iz antike (Platon v dialoškem besedilu Kratilos) o naravnem ali dogovornem nastanku jezikov, ampak zavzame mirno vsepovezovalno stališče.

[25] Ujemanje izrazne (glasovne) podobe besede z bistvom poimenovanega, Rosa tudi konkretizira: »Beseda Buh ´bog´ sestoji iz treh glasov in razvidno pojasnjuje skrivnost tega, kar pomeni. **B** je prvi in začetni glas med soglasniki in označuje Boga Očeta. **U** je zadnji glas med samoglasniki in poimenuje Sina /.../ in je začetek in konec vseh stvari. /.../ /Z/adnji glas **H**, ki leži sredi abecede, označuje Svetega Duha, Duha Očeta in Sina.« (Koupil 1996: 135–137). – V češki jezikoslovni tradiciji je Matouš Benešovský leta 1587 v svojem etimološkem priročniku Knjižica pojasnjenih čeških besed (*Knížka slov českých vyložených*) razlagal pomen besede Buh: **B** je bistvo, **U** je um, **H** Hospodin ´gospod´.

[26] Rosa navaja oblikospreminjevalno strukturno vrednost češčine – sklanjatev, oblikotvorno – tvorbo časov in stopenj, bogato morfematiko pa avtor dokazuje z glagolskimi sestavljenkami, konkretno s predponskimi obrazili, razvrščenimi na glagolsko podstavo, kar spremeni pomen podstavnega glagola, ter s sposobnostjo češčine za tvorbo modifikacijskih izpeljank, pomanjševalnic. Prim. O. Koupil (1996: 137–141).

[27] Rosa je v slovnici objavil tudi svojo idilo Pastirski pogovori o Gospodovem rojstvu, ki je nastala na vsebinski in verzni podlagi prve Virgilove ekloge.

[28] Primerjava slovnic Pohlina in Pohla bi zahtevala poseben članek. O prekrivnih lastnostih, neupoštevanju izročila pri izbiri knjižnojezikovne podstave za slovnični opis jezika, je v slovenskem jezikoslovju pisala M. Orožen (1970/71).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

5.2.3 Metoda za normiranje izbranega jezika za knjižnojezikovno osnovo. Kot osnovno urejevalno merilo Pohlin uveljavlja jezikovno pravilnost. Stališče, da je jezik urejen na podlagi pravil in ne svojevolnih načel in da imajo pravila prednost pred izjemami in posameznostmi, saj so to zgolj ostaline iz starejših razvojnih obdobij, spada v kulturno izročilo. Svoje zagovornike ima že v antiki (C. I. Cezar) in humanizmu (E. Rotterdamski, J. A. Komenský), povezuje pa tudi Pohlinov in Rosov slovnični opis. Konkretizirano: Pohlin je kot zagovornik ene od temeljnih meril jezikovne pravilnosti, analogije v jeziku, podajal slovnična pravila posploševalno, táko je npr. Pohlinovo morfonološko načelo menjavanja zvenečih in nezvenečih soglasnikov, izbira vzorčnih besed za sklanjatev samostalnikov ali razdelitev prislovov po tipični vprašalnici, pri Rosi v *Čechořečnosti* pa npr. tipologija glagolov, urejena po sedanjiških končnicah *-ám, -ím, -i, -u*, uvajanje naravnega vrstnega reda sklonov v sklanjatvi z imenovalnikom kot prvim, ureditev glagolskih predponskih obrazil – Rosi osnovnih ustvarjalk razlik pri glagolskem izražanju pomenov in časa. Metoda najti povezovalna pravila in s tem urejevalni red v opisu jezika ima didaktično podstat: slovnico, namenjeno tujcem kot učbenik tujega jezika, je potrebno napisati tako, da se bodo tujega jezika lahko naučili: na podlagi izjem se tujega jezika naučiti ne da, meni Rosa.[29]

5.2.4 Argument utilitarnosti. Pohlin pojmuje obvladanje slovenščine pri sporazumevanju socialno nehomogenih govorcev kot koristno za socialno višje sloje: kmeta *lažje pripravi do tega, da posluša cerkev in državo* (op. 11 n. d.: 10). S stališčem, da je jezik naravna pravica večinskega, sicer družbeno podrejenega sloja ljudi, s katerim je Pohlin sklenil misel o koristih znanja slovenščine, je razsvetljenski motiv utilitarnosti dopolnil s humanistično prvino.[30] Tudi Rosa je pisal o koristnosti znanja jezika, vendar omejeno v didaktični okvir. Namreč, ko je kot vrednost češčine v nasprotju z drugimi jeziki izpostavil njeno glasovno podobo, eksplicitno vrsto parnih velarnih in palatalnih soglasnikov, je pri tem naglasil njeno korist za nosilce češkega jezika: širok reopertoar glasov omogoča lažje učenje tujih jezikov.

5.2.5 Upravičenost tvorbe novih besed

Pohlin:

/I/z lastne moči /sem/ ustvarjal /…/ slovniške umetne besede. Toda ali je kaj slabega, če sem se poslužil pravice /…/ dajati stvarem imena po splošni samovolji in lastnosti svari? Zvezdogledi, najditelji novih otokov in umetniki imajo pravico, da poznamenujejo z novim imenom svoje novo delo, novi otok ali novo zvezdo, a novemu slovničarju naj bi bilo prepovedano oblikovanje besed iz korenin, ki osvetljujejo stvar in naravo stvari ter jih napravljajo razumljive? (Kidrič 1928–1939: 161–162).

[29] Prim.V. J. Rosa, uvod v Čechořečnost, v: O. Koupil (1996: 121–122).

[30] Prim. Trubarjeva stališča o slovenskem jeziku iz njegovih predgovorov, npr. iz slovenskega predgovora v *Katekizem* (1550).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

Citat je izraža dvoje stališč. Najprej avtorjevo prepričanje o naravni pravici in celo delovni dolžnosti kompetentnega posameznika – jezikoslovca do tvorbe besed, drugič, upoštevanje zakonitosti tvorbe. Ker Pohlin meni, da obstaja naravna zveza med besedo in njenim pomenom, je *naravni* pomen izpeljane besede tisti, ki bo omogočil uporabnikom prepoznavanje poimenovanega. Pohlin sicer v uvodu (1768, str. 8–9) zagovarja tudi t. i. mistični pomen besed, ki ga razkriva njihova tvarna podoba, in ga konkretizira z enakim zgledom (*Bog*) in enako kot Rosa.

Ne preostane nam nič drugega, kot da iz potrebe ali veselja zberemo pogum, si izmislimo nove besede in ustvarimo bogat besedni zaklad. /.../ Saj je delo, ki spada k dejavnostim ljudi in je z božjo pravico zaupano človeškemu rodu že v raju. /.../ Vzemimo mornarje: če pridejo na neznane otoke ali če plujejo okoli rtov, ožin, obrežij in podobnega, takoj nadenejo imena. Isto si upajo obrtniki, ko iznajdejo novo orodje ali izdelek. Zakaj si tega ne bi smeli dovoliti tudi slovničarji in filozofi, saj plujejo po oceanih stvari in določajo meje človekovega razuma? In če je dovoljeno grščini, latinščini in drugim jezikom, ali je mogoče to pravico odvzeti češčini? Potrebno pa je postopati pravilno in razumno, nikakor ne lahkomiselno in brez potrebe, tudi, da se nove besede izpeljujejo iz starih korenov ter da se ne ravna drugače kot po analogiji (Koupil 1996: 131–132).

Zgled priča, da je Pohlin argumente, s katerimi je branil in zagovarjal pravico do novotvorb, prevzel iz Rosovega uvoda v *Čechořečnost*. Izvirno besedilo je deloma parafraziral, skrajšal pa v tem, da je izpustil dva argumenta za pripustitev nove tvorbe – metodo analogije in enakovrednost lastnega jezika s klasičnimi jeziki.[31]

Rosovi (in Pohlinovi) argumenti za novotvorbo so: sociolingvistični – tvorjenje novih poimenovanj narekuje poimenovalna potreba, zato je ta možnost dana vsem jezikom in ni le privilegij klasičnih, in jezikoslovni sploh, gre za pravico in delovno dolžnost kompetentnega posameznika – jezikoslovca. Postopek nastajanja novih poimenovanj ima svoje zakonitosti, ki izhajajo iz urejevalne jezikoslovne metode – analogije, in (knjižno)jezikovnega tvorbenega izročila – eksplicitno pri tvorbi izpeljank iz avtohtonih podstav.

B. Havránek (1936: 65) je Rosove novotvorbe postavil v okoliščine, v katerih je kot avtor deloval. Zato je med motivi za tvorjenje strokovnih poimenovanj naglašal tudi avtorjevo t. i. puristično reakcijo na leksikalno odprtost knjižne češčine v obdobju humanizma. Širitev knjižne leksike, ki so jo narekovale poimenovalne potrebe zaradi razvoja in sprememb zunajjezikovnih danosti in javnih vlog češčine, je namreč potekala tudi s prevzemanjem, in sicer iz latinščine v jezik znanosti in strok (šolstvo), iz romanskih jezikov so bili vojaški in trgovski izrazi, iz nemščine, predvsem govorjena, splošnopoimenovalna leksika in strokovna poimenovanja različnih obrti (Havránek 1943: 1075).

5.3 Oba slovničarja, Rosa in Pohlin, pravice do novotvorb nista samo zagovarjala, pač pa tudi udejanjala, se pravi tvorila (strokovno) izrazje. Katere so ločevalne in povezovalne lastnosti njunih strokovnih poimenovanj?

[31] Namera, pokazati slovenščino kot jezik, ki je enakovreden klasičnim jezikom, je v Pohlinovi slovnici eksplicitna pri prevodu Ovidovih in Vergilovih pesmi v slovenščino. Gl. tudi op. 13.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

5.3.1 Ločevalno je slovensko in češko izročilo v tvorbi jezikoslovnega izrazja. Prvi začetki slovenskega jezikoslovnega izrazja v sicer še ne dovolj raziskanih protestantskih knjižnih delih (zlasti uvodih), kažejo osnovne načine, potrebne pri poimenovanju nove in tuje predmetnosti: (a) domača strokovnoizrazna sopomenka tuji, npr. *Vorrede – predguvor*, (b) glasovna in oblikoslovna prilagojenka tuji, npr. *Stimme – štimo, štimovc*, (c) prevzem tujke kot citatne besede, npr. *Konsonant, Silaba*. Toda šele s Pohlinom in njegovo slovnico (1768) se začne sistematično prizadevanje, da bi se določena strokovna predmetnost poimenovala slovensko (Toporišič 1986: 115–116).

Rosovo slovnično izrazje je nadaljevanje strnjenega razvoja slovničnega izrazja z začetkom v prvi polovici 14. stol. Prvi, Klaretovi slovarji se vežejo na začetke češke univerze (1348), zato ima izrazje v teh slovarjih didaktično vlogo pri učenju latinske slovnice in razumevanju latinskih besedil, prav tako pa so tudi zbir do tedaj tvorjenega strokovnega izrazja. Nadaljna strokovnoizrazna novotvorba pa se je odvijala v skladu z nastajanjem in sestavljanjem slovnic in jezikovnih priročnikov, poleg latinskih in nemških največ čeških; v 16. in 17. stol. je namreč nastalo vsaj deset čeških slovnic, med letoma 1660 in 1678 se jih je zvrstilo kar pet.[32]

5.3.2 Kot povezovalno izpostavljamo:

5.3.2.1 Pohlinovo[33] in Rosovo[34] jezikoslovno izrazje se ujema v načelu obeh tvorcev: jezikoslovno izrazje podomačiti brez izjeme, kar ima za posledico tudi tvorjenje ustreznic splošnorabljenemu latinskemu stilističnemu in metričnemu izrazju. V posameznih primerih so njune tvorjenke identične, zaradi uvrščenosti v dva, sicer genetično povezana jezika, z medjezikovnimi razlikami, ki so glasovne, npr. Pohlin (dalje P) *spevorečnost* (177), Rosa (dalje R) (296) *zpěvořečnost* ´metrika´; (P) *dobropisnost* (151), (R) *dobropisemnost* (22) ´pravopis´, ali oblikoslovne, npr. (P) *lestnorečnost* (184), (R) *vlastenerečnost* (296) ´idiom´; (P) *protistavnost* (184), (R) *protistojnost* (294) ´antiteza´. Druge novotvorjenke, npr. (P) *dergačnost* (184), (R) *druhotilka* (294) ´enalaga´; (P) *skupjemanost* (184), (R) *porozumitelka* (294) ´sinekdoha´; (P) *posmehuvačnost* (184), (R) *usmívka/usmívalka/ usmívatelka* (296) ´ironija´; (P) *zvišatelnost* (184), (R) *zvejšovatelka/hrubnatilka* (296) ´hiperbola´; (P) *zmajnšatelnost* (184), (R) *ztenčovatelka/menšovatelka* (297) mioza´; (P) *perdadejlnost* (184), (R) *předodalka (*298) ´proteza´; (P) *rezdejlnost* (125), (R) *rozdělilka* (29) ´diareza´, so lastnostno prekrivne v besednovrstnosti. So samostalniške, kar pomeni, da oba besedotvorca imensko besedno vrsto pojmujeta kot ustrezno poimenovanje jezikoslovnega pojmovnega sveta.[35] Tudi tvor-

[32] Poleg Rosove slovnice so še slovnice J. Drachovskega *Grammatica bohemica* (1660), J. Konstanca *Lima linguae bohemicae* (1667), V. M. Šteyerja *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti* (1668) in anonimno *Prima principa linguae bohemicae* (1678). – O češkem izročilu v tvorbi jezikoslovnega izrazja prim. J. Porák (1973, 1974).

[33] Pohlinovo strokovno izrazje je iz *Kraynske grammatike* (1768).

[34] Rosovo jezikoslovno izrazje smo zajeli iz Rosa (1991). Upoštevani zgledi iz obeh slovnic, Pohlinove (P) in Rosove (R), imajo v oklepaju navedeno številko strani.

[35] Izrabo samostalnika za strokovno poimenovanje omogoča dejstvo, da samostalnik s svojimi besedotvornimi pomeni zajame tudi pojmovne kategorije kot lastnost, dejanje, predmet dejanja, rezultat dejanja, nosilec lastnosti/stanja, časovne, krajevne okoliščine.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

beno so tvorjenke enake, samostalniške izpeljanke, tvorjene na podlagi eksplicitno izraženega načela slovničarjev v uvodih, da ima med tvorbenimi načini prednost izpeljava.

Pri Pohlinovih zgledih stilističnih in metričnih poimenovanj, tvorbeno izpeljank, se na pridevniške besedotvorne podstave (v posameznih primerih tudi zložene), npr. *enak-o-rečn-, dergačn-, skup-jeman-, rozdeljiv-, zvišateln-, zmajnšateln-*, razvršča priponsko obrazilo *-ost*. Z uporabo enakega priponskega obrazila, ki v slovenščini zelo pogosto izraža besedotvorni pomen lastnosti ali stanja,[36] Pohlin lepo uresničuje zahtevo po strokovnoizrazni sistemskosti. Rosa za izpostavljene jezikoslovne izraze večinoma (izjemna je izpeljanka *druh-o-til-ka* s samostalniško zloženso besedotvorno podstavo) uporabi (nedovršno in dovršno) glagolsko besedotvorno podstavo, npr. *ztenč-ova-, zmenš-ova-, zvejš-ova-, rozděl-i-, porozum-i-, předod-a-,* in najbolj živo češko priponsko obrazilo za tvorbo izglagolskih izpeljank z besedotvornim pomenom vršilca dejanja *-tel*,[37] na katero razvršča priponsko obrazilo *-ka*, ki je besedotvorno sredstvo za izražanje besedotvornega pomena vršilca dejanja (+ ž. sp.), delujoče pa tudi pri tvorbi drugih besedotvornih pomenov.[38]

Izraba lastnih poimenovalnih sredstev se pokaže v razmerju obeh avtorjev do tujejezične predloge. Kot primer vzemimo poimenovanja sklonov in besednih vrst. Pohlinova sklonska poimenovanja, npr. *imenuva-vc, rod-nik, daja-vc, tož-nik, veka-vc, zmakn-ik, spremuv-avc*, so prevedena poimenovanja, kalki nemških zloženk, npr. *Nennfall, Zeugenfal, Gebefall*. Nemška predloga, v kateri so bili jezikoslovni pojmi že poimenovani, je spodbudila Pohlinovo izrabo slovenskemu jeziku lastnih jezikovnih sredstev, morfemskih obrazil, in besedotvorni postopek, zamenjavo določevanega člena nemške zloženke s slovenskim priponskim obrazilom, kar kasneje uveljavijo besedotvorci, Vodnik, Metelko, Muršec (Vidovič Muha 1988: 34–35).[39] Tudi Pohlinova besednovrstna poimenovanja, npr. *časna beseda – Zeitwort, številska beseda – Zahlwort,* so nemški kalki, vendar je Pohlinov besedotvorni postopek, razvijanje določujočega dela podstave nemške zloženke v slovenski levi prilastek, kot je znano, tudi slovenska strukturna možnost zamenjave nemške zloženke.

---

[36] V analizi imenskih tvorjenk Trubarjeve Cerkovne ordninge ugotavlja A. Vidovič Muha (1986: 347–349) pogostost rabe priponskega obrazila *-ost* v besedotvornem pomenu lasnost ali stanje na račun drugih. Trubar uporablja priponsko obrazilo *-ost* namesto obrazil *-ina, -ica* (v sodobnem jeziku), npr. *visok-ost : viš-ina, vroč-ost : vroč-ica,* kar je v raziskavi pojasnjeno z dejstvom, da manjši obseg besedotvornih sredstev vpliva na posploševanje razvrstitve obrazil.

[37] Podatek o največji produktivnosti priponskega obrazila -tel, razvrščenega na glagolsko besedotvorno podstavo, za tvorbo tvorjenk besedotvorne kategorije vršilec dejanja v času češkega preroda in v sodobnosti navaja P. Hauser (1978: 28).

[38] S priponskim obrazilom -ka se poleg modifikacijskih tvorjenk (feminativov in pomanjševalnic) izpeljujejo tvorjenke z besedotvornim pomenom dejanja (hád-ka, stáv-ka), nosilca lastnosti (uzen-ka, malinov-ka) in sredstva (násad-ka, rozbuš-ka) (Hauser 1980: 105).

[39] J. Muršec (*Kratka slovenska slovnica za pervence*, Gradec, 1847) je priponsko obrazilo *-ec* zamenjal s priponskim morfemom *-ik* in ga razvrstil na pridevniško besedotvorno podstavo, npr. imenovavn-ik, rodivn-ik, mestn-ik. Zamenjavo besedotvorne podstave je, sklepamo, povzročilo dejstvo, da je samostalnik z besedotvornim pomenom nosilca lastnosti ustreznejši jezikoslovni izraz od samostalnika besedotvorno vršilca dejanja, zamenjavo priponskega obrazila povezujemo z dejstvom, da sta pomenski sestavini oseba +, živo +, še bolj značilni za obrazilni morfem *-ec*. Prim. vrstni red po pogostnosti razporejenih obrazil za pomen vršilca dejanja v sodobnem knjižnem jeziku: *-ec*, *-vec*, *-ik* (Vidovič Muha 1989: 54).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

Pri tvorbi Rosovih sklonskih poimenovanj je izhodiščno latinsko dvobesedno poimenovanje *genus nominativus/genitivus,* ki ga Rosa z izjemo enobesednih izpeljanih *dávatlivec* ´dativ´ in *nástrojevec* ´instrumental´ ohranja, npr. *pád imenovatlivý/roditlivý/žalovatlivý/volatlivý/představkový.* Drugače je bilo v češkem besedotvornem izročilu, npr. pri Klaretu (14. stol.), ki je sklone poimenoval z izglagolskimi in izpridevniškimi izpeljankami *jmenován-ek, dan-ek, vínovan-ek, volán-ek, ot-dán-ek* (in odmik od sistemskosti *rod-lik* ´rodilnik´). Nobeden od poimenovalnih načinov se v češčini ni obdržal, splošno rabljeno dvobesedno poimenovanje s samostalnikom *pád* v jedru in določujočim členom – vrstilnim številnikom, ima svoj možen začetek v slovnici Matouša Benešovskega (1577), ki je lokal poimenoval *septimus casus* (Porák 1973: 39–52, 1974: 143).

5.3.2.2 Ustvarjalni delež Pohlina in Rose pri strokovnoizrazni tvorbi

1. Pri Pohlinovem deležu izpostavljamo:

(a) Tvorjenke, ki so se v slovenskem knjižnem jeziku obdržale: *črka, moški, ženski spol, število, pika, strešica.*

(b) Uveljavitev slovenskemu jezikovnemu sistemu ustreznih poimenovalnih načinov (izpeljava, sestava, tvorba stalnih besednih zvez).

(c) Nastajanju strokovnih izrazov tudi s terminologizacijo splošnopoimenovalnega besedja, npr. *znamenje* ´ločilo´, *kluka* ´naglasno znamenje´, *zgurna* pika ´podpičje´, *kluke/serpi* ´oklepaji´, *skok* ´takt´.

(č) Pohlin je začetnik sistematičnega prizadevanja tvorbe lastnega strokovnega izrazja. Vendar dejstvo, da V. Vodnik v svoji v slovenskem metajeziku pisani slovnici (1811) pri sestavljanju slovenskega jezikoslovnega izrazja ne sledi Pohlinu, pač pa izbere v glavnem drugojezično predlogo, slovnici Smotrickega in Lomonosova (Pirnat 1986), kaže, da Pohlinovo strokovno izrazje dejansko ni postalo izhodišče novih tvorbenih prizadevanj. Na vprašanje, kje so razlogi, je, sklepamo, možen dvojni odgovor. Že dejstvo, da je slovničar Pohlin doživel kritiko iz najbolj kompetentnega in avtoritativnega mesta (četudi je res, da Kopitar (1808/09) ni obsodil Pohlinovega strokovnega izrazja, pač pa avtorjevo neupoštevanje knjižnojezikovnega izročila pri izboru jezika slovničnega opisa ter črkopisno reformo),[40] je lahko zmanjšalo verodostojnost pisca in vplivanjsko vlogo njegovega besedila.[41] Da Pohlinova slovnica ni zmogla biti zadostno kakovostno jezikoslovno oz. besedotvorno teoretično izhodišče, priča kasnejša, pomarčna strokovnoizrazna dinamika; ta je, kot je znano, potekala zlasti na straneh Kmetijskih in rokodelskih novic. Urednik Bleiweis (Novice 1848: 132–133) je kot pereč problem noviških besedil izpostavil primanjkljaj ustreznih poimenovanj, in zanj predvidel več rešitev: na besedilni ravni živo tvorbo slovenskih raznopodročnih strokovnih besedil, na jezikovni pa prevze-

[40] Delno je bila Pohlinova slovnica rehabilitirana šele v sedemdesetih letih (M. Orožen), dokončno pa šele z J. Toporišičem (1983: 95–128), ki v uvodu razprave navaja Kopitarjeve (in Kopitarjevih nadaljevalcev) kritične ocene, v nadaljevanju pa podrobno analizira Pohlinov opis jezikovnih ravnin.

[41] Navedli bi lahko V. Vodnika, ki se v svoji slovnici (1811) pri tvorbi jezikoslovnega izrazja, primerjano s Pohlinom, nasloni na povsem drug, predvsem tujejezični zgled (ruščino v slovnicah Smotrickega in Lomonosova).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

manje iz slovanskih jezikov in novotvorbo; pri slednjem je naglašal tudi nujni normativni besedotvorni zgled – to sta bili eksplicitno dve sočasni slovnici, Metelkova (1825) in Murščeva (1847).

(d) Usoda tako Pohlinovih kot Rosovih novotvorb – ustreznic latinskim stilističnim in metričnim izrazom – je v slovenskem in češkem strokovnem izrazju enaka. V splošni rabi niso uspele nadomestiti že sprejetih latinskih izrazov, pa četudi sta avtorja pri tvorbi uporabila tudi živa besedotvorna sredstva in uresničevala strokovnoizrazno načelo sistemskosti.

2. Pri Rosovem strokovnoizraznem deležu izpostavljamo, da so nekateri med strokovnimi izrazi sprejeti v knjižno češčino in so ohranjeni do danes, npr. *spojka, přislovce, čas přitomný, budoucí, vlastní jméno, přízvuk, souhlaska měkká, pád, způsob, dvojhláska;* nekateri kalki, nastali na podlagi latinskih poimenovanj, so bili kasneje izrazno spremenjeni, npr. *jméno přidávanlivé – přídavné, jméno samostatné – podstatné, představka – předložka, místojméno – zajmeno, počet – číslo, samozvučka – samohláska, souzvučka – souhláska,* dobesedni prevod iz nemščine *časoslovo* je zamenjan s *sloveso.*

Šibek izkoristek Rosovih strokovnih izrazov ima svoje razloge. V Rosovi sočasnosti so ga povzročile družbene in kulturne okoliščine. Spremenjeni zunajjezikovni dejavniki (glede na 15., 16. stol.) so vplivali na družbeni položaj češčine in posledično na zožen socialni razpon njenih nosilcev ter posledično na funkcijsko razčlenjenost češkega jezika (Stich 1987, 1991, Starý, 1995). Češki knjižni jezik je bil omejen, saj češčina ni bila edini konverzacijski jezik, ker ni bila govorjena splošno, tj. v vseh družbenih slojih, da so bili jeziki znanosti tedaj v veliki meri latinščina, nemščina ali francoščina, in da je konkurirala češčini kot jeziku uprave in administracije nemščina. V intenzivnosti razvoja je izstopal umetnostni jezik baročnega (npr. poezija Bridela ali Kadlinskega) in ljudskega pesništva.

V prvem obdobju češkega preroda so imeli Rosovi strokovni izrazi majhno možnost, da bi bili sprejeti. To je bil čas kompetentnih jezikoslovnih stališč J. Dobrovskega, ki je bil pri tvorbi strokovnih izrazov zagovornik rabe avtohtonega, češkega besedja, v okviru katerega je bila upoštevana socialnozvrstna različnost (knjižno, narečno). Poleg sinhronega vidika je upošteval tudi diahroni, saj je staro oz. zastarelo besedje iz izročila pojmoval kot korektiv sodobnemu tvorjenju oz. tvorjenkam (Dostál 1953: 114). Šele po teh prioritetnih možnostih je predvidel prevzemanje iz slovanskih jezikov, kalkiranje tujejezičnega in na koncu besedotvorne tvorbene načine. Pri določanju zakonitosti tipov tvorenja je Dobrovský na stališču upoštevanja zakonitosti tvorbe, kot ga kaže izročilo, zato naj bi besedotvorec poznal poleg sodobnih knjižnih besedil tudi besedila iz starejših knjižnojezikovnih obdobij. Zlaganje je besedotvorni način s svojimi imanentnimi zakonitostmi, določenimi s strukturnimi lastnostmi češčine, kar je pri tvorbi potrebno upoštevati, in ne samovoljna, avtorska tvorba, zato je Dobrovský podal zakonitosti zlaganja na podlagi besednovrstnosti prvega dela podstave (Hauser 1978: 17). Pri besedotvorni vrsti izpeljevanje je bilo teoretično izhodišče Dobrovskega stališče, da se besedotvorni pomeni izražajo z razvrstitvijo priponskih obrazil na podstave. Priponskih obrazil sicer Dobrovský še ne razvršča glede na pomen, kar bi ga privedlo do pomenske klasifikacije priponskih obrazil, ampak posameznim priponskim obrazilom dodaja njihov

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

besedotvorni pomen. Priponska obrazila loči po živosti, produktivnosti (*-ák, -ék, -ka, -ice),* socialnozvrstni pripadnosti (*-ačka: akyně*, npr. *tulačka – tulakyně*), po izvoru (neprevzeti *-ár, -ář, -er, -ýř* : prevzeti *-un´k*, npr. *šacun´k, hadrun´k, fresun´k*) (Dostál 1953: 145). Na podlagi izpostavljenih jezikoslovnih stališč je Dobrovský odklonil Rosove novotvorjenke.

Z nastopom J. Jungmanna in druge generacije preroditeljev se je razumevanje leksike in njene tvorbe v skladu z narodnoprerodno širitvijo vlog knjižnega jezika spremenilo. Razvoj funkcijskih zvrsti češkega knjižnega jezika, zlasti takrat aktualizirane umetnostne in znanstvene, je moral podpirati razvoj in razširjanje leksike. Zato se se spremenila tudi merila tvorjenja. Ob osnovnih merilih Dobrovskega, upoštevanju izročila v tvorjenju besed, zakonitosti jezika ter splošne rabe, je bil uveljavljen tudi funkcijski vidik: rabo besed določa vloga besedila (Jedlička 1948, 1991: 16). J. Jungmann je tudi rabo zloženk urejal na podlagi funkcijskozvrstnega vidika; le-te ustrezajo predvsem v umetnostni zvrsti. V na novo izdelani klasifikaciji pa je v nasprotju z Dobrovskym upošteval oba dela zloženke (Hauser 1978: 17, 18). Na podlagi eksplicitnih jezikoslovnih meril je Jungmann odprl svoj češko-nemški slovar (1835–1839) tudi nekaterim Rosovim novotvorbam, npr. *časoslovo* ´glagol´, *dobropisemnost, dvojhláska, hláska* ´vokal´, *příslovce, přízvuk, rovnosloh* ´rima´; nekatere sprejete izraze pa deloma predrugačil, npr. (Rosa) *dobropísemnost, rovnosloh, chybnomluv* – (Jungmann) *pravopísemnost, rovnozvuk, cizomluv* ´barbarizmus´. Ni pa pripustil Rosovih ustreznikov splošno rabljenih latinskih strokovnih izrazov tipa *trohej – dlouhokratka, metonimia – dovtipilka, metafora – přetvařitelka, ironie – usmivka/usmivatelka, zpěvomluv – básen´, dobromluvnost – sintaksa.* Zaradi opisnosti tvorjenk, ki jo je povzročila struktura latinsko-grških strokovnih izrazov, Jungman ni opustil izvirnih poimenovanj.[42]

Z idejo, da je potrebno podomačiti in tvoriti strokovno izrazje, se je torej Jungmannova generacija navezala na starejšo, baročno generacijo ustvarjalcev, vendar z bistveno razliko, ki se nanaša na kakovostno raven tvorjenk in razloge tvorjenja. Glede prvega: tvorjenje strokovnih izrazov Jugmanna in njegove generacije poteka na jezikoslovni podlagi Dobrovskega, v določeni meri tudi Jungmanna. Glede drugega: temeljni namen podomačevanja strokovnih izrazov in tvorjenja novih v času Balbinove gereracije ustvarjalcev baroka zaradi dejstva, da je bila prvi jezik znanstvene in strokovne funkcijske zvrsti latinščina (poleg nemščine), ni bila poimenovalna potreba, pač pa, prvič, dokazati enakovrednost lastnega jezika nasproti (v prvi vrsti klasičnim, pa tudi drugim) jezikom ter, drugič, potrditi njegove strukturne sposobnosti, natančneje, dokazati, da je samostojen in samosvoj jezik, ki je s svojo strukturo kos tvorbenim nalogam. Jungmannova generacija pa je tvorila novo strokovno izrazje, ker ga je nujno potrebovala. Da se je ob umetnostni zvrsti najbolj razvijala znanstvena in strokovna, priča v obdobju med dvaj-

[42] Mislimo, da je ta Jungmannov postopek novum v leksikografski praksi. Ustreznike splošno rabljenih latinskih strokovnih pomenovanj so imeli že Klaratovi slovarji v 14. stoletju, npr. *slovočtěna – gramatika, právěpis – ortografija, dvojhlas – diftong,* tvoril jih je tudi Komenský, vendar so te tvorjenke živele le v slovarjih, uporabljala pa so se izvirna poimenovanja (Porák 1974: 149). Na podlagi Jugmannovega pojmovanja besedotvorja se češki ustrezniki splošnorabljenih latinskih strokovnih poimenovanj, ki jih je restavrirala tvorba V. J. Rose, v kodifikacijsko besedilo ne pripuščajo več.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

setimi in štiridesetimi leti 19. stol. ustanovitev časopisov, eksplicitno namenjenih znanosti (Krok, 1821, Časopis Češkega muzeja, 1827), ter izdaje številnih strokovnih monografij (npr. J. Jungmanna literarnozgodovinsko berilo *Slovesnost*, 1820, Ant. Marka *Logika ali Umnice*, 1820, besedila J. Sv. Presla *Rostlinář*, 1820, *Lučba čili chemie zkusna*, 1828, *Nerostopis čili Mineralogie*, 1837). Uspešnost te intenzivne strokovno-izrazne novotvorbe predstavlja Jungmannov dvojezični češko-nemški slovar (1835–1839). Zato je delo Jungmannovega nadaljevalca v tvorbi strokovnega izrazja P. J. Šafáříka v njegovih terminoloških slovarjih (1850, 1853) že drugačno: ob tvorbi strokovnega izrazja se je lahko oprl tudi na obsežno in verodostojno leksikografsko delo.

Literatura

Breznik, A., 1926: *Slovenski slovarji. Razprave.* Ljubljana: Izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede. 143–165.

Brťáň, R., 1939: *Barokový slavizmus*. Praha.

Burian, V., 1929/1930: Po stopách češství a české knihy v starším slovinském písemnictví. *Slavia* VIII. 449–482.

Cuřín, F., 1985: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN.

Dostál, A., 1953: Práce Josefa Dobrovského o tvoření slov. *Sb. Josef Dobrovský 1753–1953*. Praga: ČSAV, 130–156.

Dular, J., 1989: Slovenska plemiška etika. *Obdobja 9.* Ljubljana: Znanstveni inštitut. 267–273.

Gottsched, J. Ch., 1757: *Deutsche Sprachkunst.* Leipzig.

Grafenauer, I., 1909–1911: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.

Hauser, P., 1978: *Tvoření podstatných jmen v době národního obrození*. Brno: Universita J. E. Purkyně.

Havránek, B., 1943: Heslo Terminologie. *Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky. Dílo šesté, svazek druhy.* 1074–1078.

Havránek, B., 1936: *Spisovný jazyk český a slovenský*. Praha: Československá vlastivěda.

Honzak Jahić, J., 1999: *Slovensko strokovno izrazje v 19. stoletju (S poudarkom na čeških vplivih)*. Ljubljana. Doktorska disertacija, mentorica prof. dr. A. Vidovič Muha.

– – 2001a: O vplivu češkega in nemškega jezika na razvoj slovenskega strokovnega izrazja. *Acta Universitatis Carolinae. Slavica Pragensia XXXXII*. Praha: Univerzita Karlova (v tisku).

– – 2001b: Rosa – Pohl – Pohlin. *Studia Balcanica Bohemo – Slovaca*. Brno: Filozofická fakulta (v tisku).

Höffer, J., 1973: Iz neke jezuitske anketne knjige. *Kronika XXI.* 105–109.

Ilešič, F., 1922: Pohlin in Čehi. *Sborník filolofický* VII. 184–207.

Jakubec, J., 1929: *Dějiny literatury české* I, II. Praha: Jan Leichter.

Jedlička, A., 1948, 1991: *Josef Jungmann a obrozenecká terminologie literárněvědná a linguistická*. München: Verlag Otto Sagner.

Juvan, M., 2000: *Vezi besedila*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Kidrič, F., 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije.* Ljubljana: Slovenska matica.

– – 1930: Razvojna linija slovenskega preporoda v prvih razdobjih. *RDHV* V–VI. 42–48.

Kidrič, F., (ur.) in dr., 1933–1955: Marko Pohlin. *Slovenski biografski leksikon* II. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. 443–454.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

Kmetijske in rokodelske novice, 1848.
Koruza, J., 1991: *Slovstvene študije*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
Kos, J., 1979: Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu. *Obdobja* 1. Ljubljana: Znanstveni inštitut. 27–36.
Koupil, O., 1996: Václav Jan Rosa: Předmluva k Čechořečnosti. *Listy filologické* CXIX/1–4. 101–161.
Macura, V., 1995: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Nové, rozšířené vydání. Praha: H & H.
Melik, V., 1979: Zgodovinske osnove začetkov slovenskega narodnega gibanja. *Obdobja* 1. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 421– 431.
Merku, P., 1980: *Slovenska plemiška pisma.* Trst: Založništvo tržaškega tiska.
Muršec, J., 1847: *Kratka slovenska slovnica za pervence.* Gradec.
Orožen, M., 1970: Razvoj slovenske jezikoslovne misli v normativnih jezikovnih opisih. *Zbornik SSJLK*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 81–93.
– – 1970/71: Pohlinovo jezikoslovno delo. *Jezik in slovstvo* 16. 250–254.
Pražák, A., 1946: *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého*. Praha: Sfinx.
Petráčková, V., 1985: Pojetí a význam Rosova slovníku. *Práce z dějin slavistiky*. Praha: Univerzita Karlova. 155–166.
Petráčková, V., 1987: Příspěvek k životopisu V. J. Rosy. *AUC Philologica* 2–3*, Slavica Pragensia* XXIX.131–141.
Pogačnik, J., 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva II. Klasicizem in predromantika*. Maribor: Založba Obzorja.
– – 1995: *Slovensko slovstvo v obdobju razsvetljenstva*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
Pohl, J. V., 1756: *Grammatika linguae Bohemicae oder Die Bömische Sprachkunst*. Wien.
Porák, J., 1973: Rosova mluvnice a vývoj češtiny a české lingvistiky v 17. století. *Studia Slavica Pragensia*. Praha: Universitas Carolina Pragensis. 39–53.
Porák, J., 1974: Starší česká lingvistická terminologie. *Slavica Pragensia* XVII. *Philologica* 3–4. Praga: Univerzita Karlova. 133–155.
Pohlin, M., 1768: *Kraynska Grammatika, das ist Die Crainericshe Grammatik.*
Prijatelj, I., 1935: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. Ljubljana: Merkur.
Rosa, W. J., 1991 (1672): *Czech grammar (Čechořečnost).* Prague: Porta.
Rupel, M., 1956: Protireformacija in barok. *Zgodovina slovenskega slovstva* 1. Ljubljana: SM. 263–323.
Simoniti, P., 1979: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: SM.
Slodnjak, A., 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Stabej, J., 1997: *Slovensko-latinski slovar*. V: Matija Kastelec – Gregor Vorenc. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
Starý, Z., 1995: *Ve jménu funkce a intervence*. Praha: Univerzita Karlova vydavatelstvi Karolinum.
Stich, A., 1987, 1991: On the beginning of modern standard Czech. *Explizite Beschreibung Der Sprache und automatische Textbearbeitung*. Praha: Matematicko-Fyzikální fakulta University Karlovy. 121–128. *Naše řeč* 7. 57–62.
– – 1995: Česká spisovnost a nespisovnost – kořeny a přítomnost (Naše postoje k češtině 17. a 18. století). *Spisovná čeština a jazyková kultura. Sborník z olomoucké konferencé*. Praga: Univerzita Karlova. 49–56.
Toporišič, J., 1984: Pohlinova slovnica. *Slavistična revija* 32/3. 427–479.
– – 1986: Izrazjetvorje ob primeru slovenskega jezikoslovnega izrazja. *Slovenski jezik v znanosti*.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

A. Vidovič Muha (ur.). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 113–131.
Trubar, P., 1550: *Catechismus*.
Tyl, Z., 1989: Tři jubilejni kapitoly rosovské. I. K osudům Rosova literárního díla: faktografie a bibliografie. *Listy filologické* 112/4. 213–219.
Vidovič Muha, A., 1986: Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *Obdobja* 6. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 349–374.
– – 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženk*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
– – 1989: Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih. *Obdobja* 10. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 51–62.
– – 1998: Slovnice slovenskega jezika. *Enciklopedija Slovenije* 12. 79–81.
Vintr, J., 1991: Václav Jan Rosa and the earlier study of Czech grammar. *Czech grammar (Čechořečnost 1672)*. Prague: Porta.
Vlček, J., 1960: *Dějiny české literatury* I, II. Praha.

Summary

The initiatives for the Revivalist Marko Pohlin‘s work came from several sources.

1. The comparison of the public status of the two Slavic languages, Czech and Slovene, in the Austro-Hungarian Empire influenced Pohlin’s realization of the differences in the public statuses of Czech and Slovene. His topical cultural, linguistic, and literary program took into consideration receptively, socially, culturally, and linguistically different addressees. His Slovene scholastic and general pedagogical texts (1765, 1768), with their informative function, raised the educational level of Slovenes, while the ones written in a foreign language (*Kraynska grammatika, 1768*) aimed at teaching the users cultivated Slovene and thus at publicly promoting Slovene, i.e., so that young intellectuals would become part of Slovene cultural life and thus expand the Slovene cultural elite.

2. Pohlin’s ties with the artist (poet, grammarian, lexicographer) of the Czech Baroque Václav Jan Rosa (1630/1631–1689).

2.1 A plan for texts of various functional styles, i.e., technical (dictionary), journalistic (translation of the Bible), literary (artistic poetry, translation of classical poetry, metric patterns). Rosa’s texts as models were timely to Pohlin for the following reasons: (a) they developed and cultivated literary language; (b) they realized a cultural and/or literary program that was whole from the point of view of functional style thus preparing it for its mobilizing role in Slovene culture.

2.2 The fundamental moving force of the (cultural, linguistic, and textual) goals, set by the two cultural workers, i.e., Rosa in the Baroque, Pohlin in the Revival, has a common ideological basis, i.e., faith in the validity of one’s own language. It is expressed explicitly, with the comprehension that their language is (a) equal to classical, i.e., biblical languages, which was proven by the translated poetry; (b) a member of a strong Slavic unit, Slavic community, united on the basis of genetic sameness of the languages—*dialects of the same tribe*—and the geographic distribution of their speakers; (c) developed on the basis of its structural characteristics, therefore distinctive, different from other languages.

2.3 The language understood this way can be the means of a stylistic, metric, and linguistic conceptual world, which was named in terms from languages that at the time had the most social prestige, i.e., Latin and German. – Rosa’s and Pohlin’s technical terminology had the following characteristics: (a) different traditions in word-formation; (b) the tendency to consistently provide Slovene/Czech terms, which was particularly explicit in formation of the equivalents of the

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_2.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

generally-accepted Latin stylistic and metric terms; (c) neologisms, originating partially from terminological needs, partially from the grammarians' intention to present language as an individual and independent linguistic system, which is their natural right and professional responsibility. But in doing so they must consider the organizing linguistic method (analogy) and the history of the standard language word-formation (explicit in derivation from the native roots).

2.4 The two grammarians had the following share in the formation of technical terms:

(a) the derivatives that have survived: *črka*, *spol* (*moški*, *ženski*), *število*, *pika*, *strešica* (Pohlin), *spojka*, *přislovce*, *čas přitomný*, *čas budoucí*, *vlastní jméno*, *přízvuk*, *pad*, *způsob* (Rosa);

(b) the utilization of the nominal part of speech (the noun) as the most appropriate means of expression of the conceptual world;

(c) although their works are based on foreign-language originals (Latin, German), they chose terminological (and word-formational) options typical of the structures of their languages, i.e., derivation, formation of idiomatic phrases with attributes in agreement and not in agreement; the use of general appellative lexicon for terminological purposes. Pohlin's word-formational methods were continually used by the authors of Slovene linguistic terminology, although they used different models, i.e., from different languages (V. Vodnik 1811). Pohlin's grammar could not be a sufficient linguistic or word-formational theoretical model, which is shown by post-Marchian terminological dynamics.

(d) various reasons, extra-linguistic (social circumstances), language (social and functional stratification of the literary Czech), and linguistic (Dobrovsky's theoretic criteria) were behind the fact that Rosa's derivatives were not commonly employed by his contemporaries and successors. Thus Rosa's activity itself was much more stimulating, i.e., the coining of technical terminology, as the second, Jungmann's, generation of Revivalists resumed its development. As a generation which was intensely developing not only artistic, but also scholarly and technical genres, they inevitably needed native technical terminology.